

GUERNICALEGENDEN

Av lektor PER-ADOLF LANGE

I SLUTET av april 1937 upprördes världsoptionen, vid denna tid som bekant starkt engagerad i det pågående inbördeskriget i Spanien och bl. a. till följd av en mycket ensidig propaganda emotionellt synnerligen lättpåverkad, av meddelandet om det öde, som sades ha drabbat den lilla baskiska staden Guernica. Saken väckte det största uppseende, och särskilt den med den republikanska spanska regeringen sympatiserande pressen i många länder excellerade i detaljerade skildringar av en arkadisk idyll, levande sin fredliga existens långt bakom fronten, tills nationalisternas bombflyg på några timmar förvandlat det militärt betydelselösa samhället till en hög rykande ruiner, och detta medan befolkningen just var samlad för att hålla sin traditionella baskiska marknad. Det är helt naturligt, att allt detta skulle framkalla indignation för att inte säga raseri hos en vidsträckt, internationell publik, av vilken den ojämförligt största delen varken tidigare hört talas om baskernas nationalhelgedom eller över huvud ägde någon egentlig kännedom om de ovanligt komplicerade spanska politiska för-

hållandena. Märkvärdigare är emellertid, att den uppfattning om ödeläggelsen av Guernica, som grundades av den republikanska propagandan dessa aprildagar för snart tjugo år sedan, alltjämt möter i för övrigt seriösa och objektiva sammanhang och fortfarande torde få anses som den gängse. Och dock ger en förutsättningslös bedömning av de ifrågavarande omständigheterna tydligt vid handen, att denna uppfattning är helt felaktig. Det kan alltså vara av ett visst intresse att något närmare tränga in i detta problem, varvid det är lämpligt att först klargöra Guernicas allmänna betydelse och strategiska position vid tiden för det spanska inbördeskriget.

Den lilla staden Guernica (baskisk stavning: Gernika) y Luno tillhör provinsen Vizcaya och är belägen drygt 20 kilometer nordost om Bilbao, fågelvägen räknat, och vid innersta spetsen av floden Muncacas havsvikliknande mynning, ungefär 15 kilometer från kusten. För att undvika det hinder, som den breda och djupa flodmynningen utgör, måste kommunikationerna mellan östra Vizcaya och

provinshuvudstaden Bilbao gå via Guernica, där floden ännu är smal och kan passeras på en bro om tre spann. Med omgivande distrikt förbindes Guernica genom sju landsvägar, en omständighet som understryker stadens avsevärda betydelse såsom knutpunkt för den lokala trafiken; av mindre vikt härvidlag torde däremot vara den smalspåriga järnväg, som i nord-sydlig riktning över Guernica förenar kustorten Pedernales med Amorebieta på linjen San Sebastián-Bilbao.

Våren 1937 hade Guernica, som då tillhörde den föregående höst upprättade autonoma baskiska republiken Euzkadi, omkring 6 000 invånare. I staden fanns två vapenfabriker som tillverkade flygbomber, pistoler och ammunition, varjämte som regel några bataljoner milistrupper hölls kasernerade i ett par f. d. kloster i dess norra del. Orten spelade alltså i militärt avseende en viss roll. Men dess väsentliga betydelse, i varje fall under normala förhållanden, låg på ett annat plan: Guernica var ett slags baskisk nationalhelgedom. Där stod — och står alltså — La Casa de Juntas, en medeltida stenbyggnad med arkiv, bibliotek och konstskatter, mötesplatsen för de baskiska provinsernas gamla lantdag, och »Guernicas träd», den heliga eken som lånat sitt namn åt hymnen *Gernikako Arbola*, skapad i förra seklet av poeten och tonsättaren José Maria de Iparraguirre. Under den »tusenåriga» eken —

den ursprungliga föll 1811 men den nuvarande härstammar direkt från moderträdet — lovade Ferdinand och Isabella på sin tid att respektera baskernas traditionella *fueros*, privilegier, och i skydd av dess krona samlades Vizcayas styrelsemän vart annat år till rådslag. Trädet är, har det sagts, för basken i gemen »en sinnebild för hans gamla blod och inre oberoende».

Frågan om den baskiska »nationalismen» bildar ett direkt psykologiskt underlag för argumenteringen om Guernicas ödeläggelse och bör därför här något beröras. Det baskiska området i Spanien omfattar de egentliga baskiska provinserna Vizcaya, Guipúzcoa och Álava samt öster därom och i omedelbar anslutning till de två senare det avsevärt större Navarra, under medeltiden ett självständigt konungarrike och sedan 1515 införlivat med Kastilien. Trots att de tre provinserna av den spanska kronan länge åtnjöt vittgående privilegier, vilka inte helt avskaffades ens efter det sista karlistupproret 1876, har det i äldre tider funnits varken någon enad baskisk nation eller någon egentlig separatism. En sådan rörelse, till en början ideellt inriktad och av skäligen artificiell karaktär, tillkom först under 1800-talets sista decennium men blev längre fram politiskt färgad och ledde, såsom redan framhållits, i oktober 1936 till proklamerandet av den formellt självständiga republiken Euzkadi, bestående av Viz-

caya, Guipúzcoa och Alava. Detta får betraktas som en eftergift av centralregeringen i Madrid, vars ledande män härigenom hoppades att vinna baskerna för sin sak i det då några månader gamla inbördeskriget. Emellertid var opinionen bland baskerna mycket splittrad både beträffande autonomien och kriget. Arbetarna i industricentra som Bilbao, vars befolkning kommer från många olika delar av Spanien, och Eibar var givetvis för Madridregeringen men föga intresserade av den provinsiella självständighetsrörelsen, som hade sina flesta anhängare bland de övriga stadsborna i Vizcaya och Guipúzcoa. Majoriteten av invånarna i dessa två provinser ställde sig på den spanska republikens sida, medan betydande minoriteter höll med dess motståndare. Alava, den mest utpräglad katolska provinsen i Spanien, erbjöd visserligen en ganska god jordmån åt den baskiska separatismen men tog av religiösa skäl till största delen Francos parti. Navarra slutligen med sin djupt katolska och strängt konservativa befolkning hade från början helt tagit avstånd från alla separatistiska tendenser och slöt praktiskt taget som en man upp bakom Franco. Under inbördeskrigets första dagar samlades de baskiska s. k. traditionalisterna i tusental under general Molas fanor i Pamploña, och i dessa milistrupper, *requetés*, med de karakteristiska röda *boinas* (»baskermössor»), fick den

spanska nationalistarmén några av sina bästa och mest entusiastiska förband. Det politiska ställningstagandet i det baskiska området var alltså detta, att minoriteten separatisterna, satte sitt hopp till den spanska republiken, vilken många av dem dock betraktade utan all hänförelse, medan den traditionalistiska majoriteten anslöt sig till motsidan. Flera basker kämpade för Franco än mot honom.

Som inledningsvis redan antytts, försökte den republikanska propagandan att fränkänna Guernica all militär betydelse, ehuru staden, då den mötte sitt öde, var besatt av Euzkadis väpnade styrkor och befann sig i en viktig strategisk position mindre än en mil bakom själva fronten. De spanska nationalisterna, som var angelägna att bemäktiga sig de värdefulla gruv- och industridistrikten i Euzkadis kustområde, behärskade sedan hösten 1936 den viktiga gränsstationen Irún samt San Sebastián, men deras försök att tränga vidare västerut mot Bilbao, den baskiska republikens huvudstad, misslyckades tills vidare. Då offensiven återupptogs följande vår, befann sig Guipúzcoa och Alava till största delen i nationalisternas händer, medan Vizcaya med huvudstaden beredde sig på att fortsätta striden. Under vintern hade bedrivits omfattande befästningsarbeten, varigenom man upprättat det s. k. »järnbältet» kring Bilbao, och försvaret sköttes av baskisk regeringsmilis samt bri-

gader av anarkister och asturiska gruvarbetare, de beryktade *dinamiteros*. Nationalisternas slutoffensiv, som började den 31 mars 1937, blev ett invecklat och besvärligt företag, som utvecklade sig till veckolånga strider, innan Bilbao äntligen kunde ockuperas den 19 juni. Det var i samband med dessa operationer som Guernica blev förstört. Den 26 april passerades orten av ett stort antal flyende republikanska trupper, som sedan de måst uppge sina ställningar i östra Vizcaya försökte ta sig fram till »järnbältet». Samma dag anfölls Guernica av nationalisternas flyg och började på kvällen att brinna, och då nationalisterna den 29 marscherade in i staden, var nästan fyra femtedelar av dess omkring trehundra hus mer eller mindre fullständigt förstörda. Ödeläggelsen var dock endast i ringa mån ett resultat av flyganfallet; till sin väsentliga del hade den utförts på order av den baskiska regeringen själv.

I Europa synes särskilt den engelska opinionen ha tagit illa vid sig av Guernicas öde. Den första rapporten härom, som nådde London, stod att läsa i *The Star* eftermiddagen den 27 april i form av en utförlig korrespondens till tidningen, varjämte samma nummer även hade ett Reutertelegram om händelsen. Båda dessa meddelanden, som kom från Bilbao och är fyllda av motsägelser och orimliga detaljer, talar om en tre timmars bombraid mot staden med för-

ödande verkningar, men medan det senare anger människoförlusterna till omkring hundra civilpersoner (och en milisman), vet det förra att berätta om massor av döda. Nästa morgon, den 28 april, inflöt ytterligare uppgifter, och man kunde nu i England läsa en mer effektiv redogörelse, som *Times* hade mottagit från sin specielle korrespondent i Bilbao, George Lowther Steer, en free-lancejournalist som erbjudit tidningen sina bidrag. Steer, som karakteriserats som »en begåvad, känslig och fatasirik artist», sympatiserade av emotionella skäl helt med de baskiska separatisterna och var alltså väl skickad att tjäna som språkrör för myndigheterna i Bilbao; sin benägenhet för partiska överdrifter hade han visat under Abessinienkrisen ett par år tidigare.

Enligt Steers telegram skulle Guernica den 26 april, då marknad pågick i staden, ha utsatts för ett anfall av »tyska bombplan», som fällde sprängbomber på ett halvt ton stycket och ett stort antal brandbomber med resultat att hela staden antändes, varjämte omkring tjugu jaktplan skulle ha beskjutit befolkningen med maskingevär. Antalet döda och sårade säges så vitt känt vara relativt litet men »kunde väl väntas stiga till flera hundra». Både Guernicas ek och La Casa de Juntas uppges vara oskadade, likaså kasernerna och en vapenfabrik; Steer medger alltså förefintligheten av de sistnämnda men

betecknar ändå Guernica som ett icke-militärt mål.

Det var framförallt denna relativt sansade och måttfulla artikel som upprörde England och sträckte sina verkningar långt utanför örikets gränser. Härtill bidrog givetvis, att den offentliggjorts i själva Times, där den publicerats på central plats och uttryckligen rubricerats som »redogörelse av ett ögonvittne». Dock var så inte förhållandet, något som framgår redan av tidsuppgifterna. Enligt Steer började bombanfallet strax efter klockan 16.30 och slutade 19.45, alltså omkring tre timmar senare. Självsäger han sig ha kommit till Guernica först klockan 2 på morgonen den 27 april, således minst sex timmar efter det raiden upphört — staden erbjöd då »en fruktansvärd syn» — varför han alltså inte kunnat bevittna bombardemanget utan endast fått en nattlig, förvirrande bild av eld och ödeläggelse. Steer har vidare i senare artiklar i olika engelska tidskrifter och i sin bok *The Tree of Gernika* gjort sig skyldig till en rad diskrepanser beträffande tiden för sin ankomst till staden, och det är i själva verket omöjligt att exakt fastställa, när han lämnat Bilbao för att bege sig till Guernica, en bilfärd på omkring 30 kilometer. Han kan i varje fall inte ha kommit fram före klockan 23 på kvällen den 26 april, flera timmar efter flygraidens slut.

Steer uppger alltså att Guernica förstörts som följd av ett tre tim-

mars bombardemang, utfört av nationalisternas flygplan, men är relativt måttfull vad beträffar detaljerna. Hans redogörelse var upprörande nog men rullar dock inte upp sådana fasansfulla och bloddrypande scener, vari många andra rapporter samtidigt frossade. Sålunda kunde den internationella tidningspubliken läsa, hur nationalisternas tyska eller italienska flygplan inte bara förstörde de flesta byggnader — däribland två sjukhus — i Guernica utan även satte de kringliggande lantgårdarna i brand. Då invånarna och de talrika lantbor, som med anledning av den just pågående marknaden sades befinna sig i staden, försökte sätta sig i säkerhet, besköts de flyende med kulsprutor från jaktplan, som riktade sina vapen även mot arbetande kvinnor på fälten och betande fårhjordar; en uppfinningsrik korrespondent vet till och med att omtala, att flygplansbesättningarna lutat sig ut ur maskinerna och kastat handgranater på sina offer! Bombanfallet betecknas allmänt som krigets dittills värsta eller som en av de mest fruktansvärda flygraiderna i den moderna krigföringens historia; det uppges i regel ha pågått i tre eller åtta timmar, varunder mellan 1 000 och 3 000 brandbomber skulle ha fällts. Härtill fogas gärna uppgifter, som att dessa bomber framstälts av tyska kemister och att elden var omöjlig att släcka. Massor av människor skulle ha dödats, däribland tusen-

tals kvinnor och barn. I vissa fall göres också uttryckligen gällande, att den ryktbara eken, parlamentsbyggnaden, kasernerna och vapenfabrikerna samtliga skulle ha förstörts — Steer omnämner dem dock sanningsenligt som oskadade — och genomgående figurerar Guernica som en »öppen» stad långt bakom fronten.

Det var nu skildringar som dessa, osammanhängande, fyllda av inre motsägelser och direkta orimligheter, som under någon vecka ingöt ett passionerat raseri hos en stor del av världsoptionen. Författarna till dessa meddelanden var i likhet med Steer inga ögonvittnen. I själva verket tilläts de utländska journalisterna i Bilbao inte att komma till Guernica förrän någon gång under natten den 26–27 april. De fick därvid naturligt nog lätt den uppfattningen, att det brinnande Guernica antänts av luftbombardemanget, och hade ingen möjlighet att närmare kontrollera saken eller att verifiera de uppgifter, som gavs dem av den baskiska regeringens representanter, vare sig på stället eller senare i Euzkadis huvudstad. Att man nu utnyttjade Guernica i propagandan mot nationalisterna är uppenbart. Kriget hade gått illa för republikanerna, och det gällde att appellera till världens sympati. Det republikanska Spanien kunde som bekant glädja sig åt en vidsträckt sympati. Överallt i världen trodde man särskilt under det första krigsåret

dess väl tillrättalagda propaganda, spridd av inflytelserika tidningar som till exempel Manchester Guardian, och fiktionen om inbördeskriget som en kamp mellan en fredlig, framstegsvänlig demokrati och en aggressiv »fascistisk» diktatur accepterades gärna. Och dock var det tydligt, att den spanska demokratin, som aldrig varit särskilt lyckad, gått under till följd av den segerande folkfrontens övergrepp mot sina motståndare under de första månaderna 1936. Francosidans understöd från tyskt och italienskt håll, som insatts i mera betydande omfattning först sedan den nationalistiska offensiven mot Madrid hejdats av de internationella brigaderna hösten 1936, tycktes ytligt sett bekräfta den republikanska propagandan. Under dessa förhållanden är det begripligt, att nationalisternas synpunkter hade svårt att vinna gehör. Härtill bidrog i avsevärd mån, att deras pressdepartement och censorer i Salamanca arbetade med en byråkratisk stelbenthet och inkonsekvens, som enligt den brittiske journalisten Harold G. Cardozo, författaren till ett av de bästa och pålitligaste tidiga reportageverken om inbördeskriget, måste ha varit rekordartade i sitt slag och ofta bragte krigskorrespondenterna till förtvivlan. Jordmånen var alltså väl förberedd för den Guernicalegend, som började skapas, medan republikanska milismän, asturiska dinamiteros och Euzkadis poliser ännu höll på med

sitt förstörelsearbete och som alltjämt på många håll betraktas som en trosartikel.

Runtom i världen var man således benägen att ögonblickligen acceptera den republikanska propagandans uppgifter om Guernica. Talrika resolutioner, som fördömde bombardemanget, tillkom praktiskt taget omedelbart i många länder. I till exempel England krävde den dåvarande oppositionsledaren Attlee, som lånat sitt namn åt ett förband i de internationella brigaderna, redan den 28 april i underhuset en officiell brittisk protest, och samma dag var det engelska arbetarpartiet färdigt med sin förkastelse. Beträffande samtiden — och för den delen även eftervärldens — inställning till det spanska inbördeskriget i allmänhet och Guernicaepisoden i synnerhet är det berättigat att med någon tillspetsning säga, att ju mindre man visste om Spanien, desto ivrigare tog man sitt parti.

Nationalistregeringen blev helt naturligt bestört över utlandspressens påståenden och den därav framkallade indignationsstormen och protesterade i sin tur häremot. Från denna sida framhölls, som det förefaller inte utan skäl, att världsoptionen inte blivit överdrivet uppskakad av republikanernas terror och inte heller nämnvärt reagerat mot luftbombardemanget av städer inom nationalisternas territorium. Ändå hade sådana i stort antal förekommit under krigets

första år, medan republikanerna hade överlägsenhet i luften, varvid raiderna inte sällan riktats mot uppenbarligen »öppna» städer utan direkt militär betydelse, såsom Zaragoza och Valladolid, i många fall med mycken förödelse och stor manspillan bland civilbefolkningen som resultat. Enligt ett telegram den 4 maj från Times' korrespondent i Vitoria, huvudorten i Álava och högkvarter för den pågående offensiven mot Bilbao, kunde en speciellt tillsatt kommission av ingenjörer framdra en rad tekniska argument — varom mera nedan — som bestyrkte, att Guernica *inte* kunde ha förstörts från luften.

Att nationalisternas plan över huvud skulle ha bombarderat Guernica, dementerades uttryckligen av Franco redan den 28 april, ehuru staden, såsom senare medgavs, i själva verket blivit utsatt för ett sådant anfall den 26. Eftersom ett dylikt medgivande vid denna tidpunkt rimligtvis endast skulle ha ytterligare upphetsat världsoptionen, är dementien helt förståelig. Ett medgivande nu skulle vidare ha varit inopportunt med tanke på baskernas känslor, allrahelst som Euzkadis president, Aguirre, just försökt anspela på dessa genom att patetiskt framställa Guernicaepisoden som ett rent terroranfall, huvudsakligen avsett att ödelägga den baskiska nationalhelgedomen. Det är vanskligt att yttra sig om effekten av denna propaganda bland baskerna själva — sanningen om

Guernicas öde bör dock inte länge ha kunnat undanhållas dem — men under alla förhållanden rörde det sig här om en för de flesta av dem känslig angelägenhet. Man bör i detta sammanhang göra klart för sig, att betydande baskiska styrkor deltog i offensiven mot Bilbao, varvid själva Guernica — eller ruinererna därav — kom att besättas av bl. a. en navarresisk brigad.

Över huvud är det åtskilligt som bestyrker nationalistregeringens uppgift, att Guernica förstörts av de retirerande republikanerna — alla indicier pekar faktiskt i denna riktning. Såsom en viktig vägknut, vilken måste passeras av en stor del av de mot Bilbao tillbakavikande republikanska trupperna, och med sina ammunitionsfabriker och kaserter var Guernica, sedan ett par veckor beläget i eller omedelbart bakom själva stridslinjen, ett legitimt militärt anfallsmål. Dess strategiska betydelse rättfärdigade ett bombardemang men ingalunda total ödeläggelse. Franco, som önskade utnyttja de ekonomiska resurserna i Bilbaodistriktet så snart som möjligt, hade tvärtom varje anledning att inte förstöra Guernica. Hans motståndare däremot, som visserligen proklamerat försvar till sista man — det stolta »no pasarán» — de skall inte tränga igenom — gjorde ingen hemlighet av att de ämnade ödelägga de orter, som ej kunde försvaras mot »fascisterna». De uppges på förhand ha utbasunerat denna hotelse även be-

träffande Guernica, och i varje fall gjordes flera sådana uttalanden av personer i officiell ställning under de fortsatta striderna i Nordspänien senare på året. I praktiken hade de republikanska styrkorna sedan länge öppet tillämpat denna taktik, varvid förband av dinamiteros såsom den illa beryktade Karl Liebknecht-bataljonen, rekryterade av »asturiska» gruvarbetare¹, visade sig synnerligen effektiva ehuru föga hågade eller lämpade för reguljär krigföring. Sålunda hade Irún med det angränsande Fuenterrabia satts i brand, innan nationalisterna intog dem på hösten 1936, och under Bilbaooffensiven delade Amorebieta och Eibar samma öde; beträffande den senare orten med sina mycket viktiga ammunitionsfabriker omtalades detta i världspressen såsom något självklart. Bilbao däremot räddades av sin egen ordinarie garnison av baskiska milismän, som med ovilja betraktade de sex bataljoner dynamiteros, vilka enligt pressuppgifter funnits i staden flera veckor men vägrat att låta sig sändas till den egentliga stridsfronten. Ödeläggelsen av Guernica är på det hela ett parallellfall till vad som strax tidigare skett med Eibar och

¹ Termen »asturisk» i detta sammanhang är vedertagen men oegentlig, då gruvarbetarna i Asturias till allra största delen kommer från andra trakter, lockade av osedvanligt goda arbetsvillkor, och lever avskilda från provinsens inhemska bondebefolkning.

något senare med Amorebieta — särskilt den senare lilla staden uppvisade exakt samma slags skadegörelse — men den baskiska nationalhelgedomens speciella karaktär gjorde, att den i sällsynt hög grad kunde utnyttjas för propagandaändamål. De som förstörde Guernica har inte tvekat att offra dess civila bebyggelse men väl sina egna förläggningar och framförallt aktat sig att röra de känslö- och stämningsmättade baskiska symbolerna, vilka ännu borde kunna användas för att ingjuta kampvilja och segertro hos separatisternas tillbakavikande styrkor.

Att alla indicier i grund och botten motsade den republikanska propagandan om Guernica, framstod i viss mån klart redan för samtiden, då man efter de första dagarnas bestörtning började fundera en smula över saken. Steers uppgifter väckte snart nog misstankar, och efter nationalisternas intåg i staden kunde man göra undersökningar på ort och ställe. Times beordrade därför en representant med militär erfarenhet till platsen, och i början av maj kunde ett antal utländska tidningsmän närmare skärskåda ruinerna. De inspekterade de nedbrända husen — hela rader därav — men fann det orimligt att tänka sig, att staden, såsom republikanerna gjort gällande, skulle ha anfänts av en stor mängd brandbomber, då spår av sådana fullständigt saknades mellan byggnaderna och varken gator, torg, trädgårdar eller

fält i närheten bar märken efter brandbomber. Gatorna var däremot på flera ställen skadade av explosioner, medan verkliga bombkrattar endast förekom i stadens utkanter omkring utfartsvägarna. De förstörda byggnaderna, vars väggar i allmänhet stod kvar, visade sällan spår av flygbomber men var svårt eldhärjade och måste, av det tjocka sotlagret att döma, i de flesta fall vara påtända med petroleum. Enligt rapporter i Times av tidningens representant den 4 och 5 maj var det tydligt, att ödeläggelsen av Guernica mycket mindre berodde på flygbombardemang än på förstörelse av medvetet anlagd eld. Till liknande resultat kom Le Temps den 3 maj, och Echo de Paris skrev samma dag, att »den avsiktliga mordbranden var uppenbar». Daily Mails korrespondent, den ovan nämnde Harold Cardozo, infann sig någon eller några dagar senare och kunde bekräfta sina kollegers ut-sago. Han hade även en del nytt material att anföra och har bland annat avlivat myten om de nedbrända lantgårdarna i omgivningarna.

Denna pressmännens uppfattning bestyrktes även av en rad framstående engelska officerare, av vilka major Yeats-Brown torde vara den mest kände. Särskild tyngd får härvidlag tillerkännas det vittnesmål, som avgavs av en mycket erfaren brittisk flygare, wingcommander James. Denne, som hösten 1936 i Madrid speciellt studerat ef-

fekten av brandbomber, kunde vid sin undersökning av Guernica inte finna något stöd för påståendet, att staden skulle ha förstörts av bombardemang från luften. Steer däremot vidhöll sina uppgifter, trots det material som förebragts mot hans version. I *The Tree of Gernika* fann han dock för gott att utelämna alla ur hans synpunkt besvärande omständigheter. Guernicaepisoden hade emellertid gett den sansade delen av den engelska opinionen en lärdom för framtiden. Madridregeringens försök att framställa Oviedo, vilket under striderna hösten 1937 systematiskt ödelagts av anarkister och dynamiteros, som ett offer för ändlösa nationalistiska bombardemang misslyckades därför helt. De stora engelska tidningarna lät sig denna gång inte föras bakom ljuset.

Även om redan i början av maj 1937 den republikanska Guernica-propagandan på det hela blivit avslöjad som falsarier, återstod dock många omständigheter att reda ut i detta sammanhang, varför Burgosregeringens tekniska departement i detta syfte tillsatte en speciell kommission. En dylik av mera tillfällig karaktär hade, som nämnts, varit i verksamhet redan i början av maj och då kunnat anföra samma argument som den samtidigt inspekterande delegationen av utländska tidningsmän, varom nyss talats. Den nya kommissionen, som bestod av två ingenjörer och två domare, samman-

trädde in pleno i Guernica den 9 augusti 1937 och undersökte staden och omgivningarna; samma dag avslutades en lång rad vittnesförhör, som pågått sedan den 30 juli. Resultatet av undersökningen redovisades i en rapport, färdigställd i september, som nästa år utgavs i en engelsk upplaga.¹

Beträffande den materiella förödelsen i Guernica kunde kommissionen på flera punkter komplettera de tidigare undersökningarna. En del hus befanns sålunda orörda av eld men skadade av explosioner, och gatorna, som ingenstädes bar märken efter brandbomber, uppvisade i stället tydliga spår av sprängverkan; dessa korresponderade i nio fall med skyddsnischerna i kloakledningens huvudarm. Påtagliga kratrar efter sprängbomber förekom endast utanför staden, nära bron över Mundaca och omkring landsvägarna.

Av vittnesförhören framgick, att Guernica måndagen den 26 april blivit utsatt för återkommande bombanfall mellan ungefär klockan 16.30 och 19 eller 19.30. Uppgifterna härom är emellertid ganska vaga och ibland motsägelsefulla. Ehuru orten traditionellt varje måndag brukade hålla en vanligen livligt frekventerad kreatursmarknad, syntes denna dag varken hand-

¹ *Guernica*. Being the official report of a commission appointed by the Spanish National Government to investigate the causes of the destruction of Guernica on April 26-28, 1937. London 1938.

lande eller boskap till i staden, som i motsats till de gängse propagandauppgifterna verkade ovanligt ödslig med tomma kaféer och få människor på gatorna. Man vet med säkerhet, att baskiska regeringen planerat evakuering av Guernica till just den 26 — stadens fall syntes ju nära förestående — men någon officiell order härom kom aldrig att utfärdas. Det är emellertid tydligt, att evakueringsordern var en öppen hemlighet, och många som antingen sympatiserade med regeringen eller fruktade för det sätt varpå utrymningen skulle komma att ske, hade därför lämnat staden med vad de kunde ta med av sina ägodelar. Då alarmklockan ringde, vilket den gjort många gånger tidigare ehuru staden ej förut blivit anfallen, uppsökte den kvarvarande befolkningen skyddsrummen — det fanns åtskilliga sådana iordningställda — eller begav sig ut på den kringliggande landsbygden. Invånarna hade därför svårt att få någon klar uppfattning om flygraidens omfattning eller de deltagande planens beskaffenhet.

Nu råder det, som ovan framhållits, ingen tvekan om att Guernica på eftermiddagen den 26 april anfallits av nationalisternas flyg i omkring tre timmars tid. Raiden hade rimligtvis utgått från Vitoria, dit nationalisterna för Bilbaooffensiven hade avdelat ett åttiotal flygplan. Det är ingen hemlighet, att Franco under inbördeskriget uppbyggt sitt flygvapen med hjälp av axelmak-

terna, och även om dess personal snart bestod av avsevärt flera spanjorer än utlänningar, är det högst sannolikt, att många tyska eller italienska piloter deltog i angreppet på Guernica. I och för sig är detta förhållande givetvis irrelevant, men med tanke på världsoinionen och det rådande storpolitiska läget är det psykologiskt förstäeligt, att den republikanska Guernicapropagandan genomgående talade om »tyska» och »italienska» flygplan.

Nationalisternas bombning av Guernica avsåg av skadorna att döma tydligen att framförallt derangera kommunikationslederna samt möjligen även att för tillfället avbryta verksamheten i vapenfabrikerna och gällde således mål företrädesvis i stadens utkanter eller omedelbara omgivningar. Däremot måste man till det yttersta ha försökt undvika att träffa de centrala delarna med de baskiska nationalminnesmärkena — dessa förblev ju intakta — och denna nödtvungna moderation förklarar raidens militärt sett ganska obetydliga resultat. Å andra sidan torde en del av ödeläggelsen i det inre av staden få tillskrivas flygbombardemanget. Några hus fann kommissionen som nämnts skadade genom sprängverkan, ehuru man inte kunde definitivt avgöra om det skett just genom flygbomber, och vid åttatiden på kvällen, då de sista flygplanen redan lämnat Guernica och befolkningen börjat överge skyddsrummen, brann staden på ett mindre

antal ställen. Dessa eldsvådor kan åtminstone delvis förutsättas vara ett resultat av flyganfallet. Från denna tidpunkt kan emellertid den fortsatta händelseutvecklingen kontrolleras genom ortsbefolkningens vittnesmål. Branden hade då ännu en relativt blygsam omfattning, och stadsborna hade lätt kunnat hejda den och begränsa skadegörelsen, om de fått fortsätta det släckningsarbete som de genast påbörjat. Ungefär en timme före midnatt anlände emellertid baskiska regeringstjänstemän från Bilbao, och från denna stund förbjöds och hindrades effektivt alla vidare åtgärder att släcka elden. I stället började nu polis och militär ett regelrätt förstörelsearbete genom att antända byggnad efter byggnad. Elden fortsatte därför hela natten mellan den 26 och 27 april och rasade även de följande dagarna.

Guernica ödelades sålunda alldeles övervägande genom mordbrand, men dess förstörare tillgrep även sprängning. På natten efter flyganfallet hörde invånarna åtskilliga explosioner i staden, vilka visserligen inte noterats av Steer. Från flygbomber kunde dessa inte häröra, eftersom över huvud ingen verksamhet i luften förekom över Guernica efter raiden på eftermiddagen den 26 april och fram till den 29, då nationalisternas intåg ägde rum. De ovan nämnda gatuskadorna gör det däremot tydligt, att man utfört sprängning med dynamit i kloakledningen, och rim-

ligtvis var det detonationerna i samband härmed som under natttimmarna den 26–27 med mellanrum ekade genom det brinnande Guernica.

Den systematiska ödeläggelse, som baskernas heliga stad på detta sätt utsattes för den 26–28 april 1937, betecknar klimax i den av Euzkadis regering beslutade evakueringen. Att nationalisternas ur militär synpunkt klart berättigade flygbombardemang endast i ringa mån bidragit till den totala förödelsen, torde få anses definitivt fastslaget av de ovan skärskådade fakta och förhållanden, som förebragts genom pålitliga undersökningar på platsen och vittnesmål avgivna under lagliga former. Ändå lever, såsom inledningsvis påpekats, den republikanska propagandans Guernicalegend alltjämt kvar och återfinnes nästan genomgående i moderna reseskildringar, uppslagsverk, handböcker av skilda slag och i skönlitteraturen. Den har fått stöd av en rad internationellt erkända kulturpersonligheter, både spanjorer och andra.

Guernicalegenden kan således numera sägas ha fått en helt axiomatisk karaktär. Härtill har givetvis den radikala världsopinionen i gemen, medvetet eller omedvetet, bidragit; hos denna har ju den »fascistiska» spanska regimen alltid uppväckt förbittring, och den har ej kunnat förlåta nationalistisdan dess seger i inbördeskriget. Ehuru en viss modifiering härvid-

lag på senare år kunnat skönjas, betraktas Spanien under dess nuvarande regering i vidsträckta kretsar fortfarande, som om det vore »en okunnig bigott gammal tyrann, angelägen om mörker för sin egen del av världen och förorsakande det på andra håll». (Cleugh, *Spain in the Modern World.*) Slentrianmässigt politiskt känslotänkande, kompakt okunnighet om och i grunden bristande intresse för Spanien, dess historiska förutsätt-

ningar och speciella problem kommer därför synbarligen även i framtiden att för en betydande opinion omöjliggöra en revision i objektiv riktning av Guernicaepisodens innebörd. Legendan har en gång för alla tagit form och lever vidare såsom ett ovanligt eklatant exempel på en för bestämda syften medvetet och med framgång genomförd förvanskning av fakta och sammanhang i ett avgränsat historiskt händelseförlopp.